

Introducere

Ce capitalism vrem este întrebarea!

La mai bine de trei ani de la erupția crizei financiare, deși s-a evitat (până acum) o implozie de magnitudinea *Marii Depresiuni*, întrebările și temerile obsedante s-au amplificat. Una privește reziliența crizei; așa cum demonstrează istoria și analize serioase¹, o criză atât de adâncă durează mult. Altă chestiune are în vedere complexitatea, profunzimea și întinderea acestei crize. Criza financiară este întruchipată de o criză bancară, a supraîndatorării publice și private în numeroase țări. În Europa, criza Uniunii Monetare, cu origine într-un design și aranjamente de politici defectuoase, amenință întregul proiect european. Redistribuirea puterii în spațiul global și ascensiunea economică a Asiei pun o presiune teribilă pe lumea occidentală, pe țesuturile ei economice și sociale. Până acum câteva decenii, rivalitatea economică globală era un joc euroatlantic (Japonia fiind excepția de la regulă); acum, datele problemei s-au modificat radical. Se vorbește despre secolul XXI ca fiind unul asiatic. Forumul Davos din ianuarie 2012 a avut ca tematică generală regândirea conceptelor, modelelor economice și sociale; s-a folosit ca generic sugestiv titlul unei lucrări faimoase a lui Karl Polanyi, *Marea Transformare*², o lectură necesară pentru sociologii, politologii și economiștii care se respectă.

Dimensiunea socială a acestei crize îngrijorează tot mai mult. De mai bine de două decenii, erodarea clasei de mijloc a fost ocultată de îndatorare (credit ieftin) și inflația scăzută. O inegalitate a veniturilor în creștere puternică corodează fundamentele sociale ale democrației, întrucât șansele (oportunitățile) egale fac parte din regulile de bază ale unei societăți civilizate. Sunt date (statistici³ care atestă fără tăgadă această erodare ce reprezintă o bifurcare în evoluția socială a capitalismului după al Doilea Război Mondial⁴. La creșterea inegalității se adaugă rata mare a șomajului, mai ales în rândurile tinerilor⁵; în unele țări se vorbește de o „generație pierdută”.

¹ Vezi Carmen Reinhart și Kenneth Rogoff, *This Time Is Different*, Princeton University Press, Princeton, 2009.

² Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Beacon, Boston, 1957 (ed. I, 1944).

³ Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) a publicat date elocvente în această privință pentru țările industrializate.

⁴ Primele decenii după al Doilea Război Mondial au cunoscut o creștere a clasei de mijloc în SUA și Europa necomunistă, ca pondere în populația totală, veniturile reale ale oamenilor au crescut în mod constant. Robert Reich vorbește despre „marea prosperitate” dintre anii 1947 și 1975 (*Aftershock: The Next Economy and America's Future*, Vintage Books, New York, 2011).

⁵ În Spania, șomajul atinsese 23% din populația aptă de muncă în ianuarie 2012, cifra pentru tineri fiind în jur de 50%! Și în Grecia șomajul în rândul tinerilor se apropiase de 50% la finele anului 2011.

S-a accentuat o disonanță cognitivă între structurile de guvernământ și cetățeni, care pune în discuție însuși procesul politic democratic. În UE se vorbește de mult despre „deficit democratic”. Acum însă este vorba despre ceva mai profund, care privește *politicul* în interiorul contextului național, *contractul social* între stat și cetățean. Dacă în regimurile autoritariste (dictatoriale), precum în țări arabe, și nu numai, asemenea proteste sunt de așteptat, mai devreme sau mai târziu, în democrațiile liberale ele intră într-un registru explicativ aparte; ceva scârțâie în relația dintre cetățeni și guvernele alese prin scrutin democratic. De aceea, temerile sunt mari; se și fac analogii cu perioada interbelică a secolului trecut, având în vedere dificultățile economice fără precedent de după al Doilea Război Mondial. La puțini ani după dispariția Zidului Berlinului și în pofida avansului globalizării ca proces și al globalismului ca filosofie a relațiilor economice internaționale¹, unii au anticipat o resurrecție a spiritului național în Europa și în lume². Criza de acum aduce în prim-plan revolta cetățenilor; în mod surprinzător, ea are loc atât în democrații, cât și în regimurile autoritariste. Revista *Time* a considerat, de altfel, cetățeanul (ipostaziat de proteste) principalul actor politic al anului 2011.

Unii ar spune că evoluția tehnologiilor sau redistribuirea puterii economice în lume (în favoarea Asiei) explică „decăderea” unor categorii de „gulere albe” și „gulere albastre” în economiile mature. De exemplu, în presa americană se spune că „Apple ilustrează de ce China devine fabrica lumii”³ – ideea fiind că unele firme americane mari își maximizează profitul prin expansiune globală, în detrimentul menținerii/creării de locuri de muncă acasă. Dar, în opinia mea, aceasta este o interpretare unilaterală a situației; nu mai puțin relevantă este dinamica politicilor publice, dominanța în ultimele decenii a paradigmei care a propovăduit dereglementarea piețelor și a favorizat capitalul în mecanica distribuțională a veniturilor⁴, a subestimat rolul politicilor industriale⁵, a neglijat aspecte esențiale de echitate (*fairness*). Nu întâmplător, cunoscuta revistă americană *Foreign Affairs* a publicat în 2011 un articol despre *policy drift* („alunecarea politicilor publice”), care ar fi fost determinată de influențe ideologice și capturarea politicii publice de grupurile de interese⁶. De aici și preocuparea tot mai vizibilă de a repune în funcțiune măsuri de politică industrială și educațională. În SUA, Michael Spence, laureat al Premiului Nobel pentru economie, conduce un comitet național pentru competitivitate. În UE avem Agenda Europa 2020, ca resuscitare a Agendei

¹ Vezi Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization*, Anchor Books, New York, 2000 (ed. rom.: *Lexus și măslinul*, trad. de Adela Motoc, ed. a II-a revăzută, Polirom, Iași, 2008); Kenichi Ohmae, *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*, Free Press, New York, 1995.

² William Pfaff, unul dintre comentatorii de excepție ai *The New York Times* vorbea despre „mania națiunilor” (*The Wrath of Nations*, Simon & Schuster, New York, 1993).

³ Charles Duhigg și Keith Bradsher, „2 sides of Apple’s cutting edge”, *International Herald Tribune*, 23 ianuarie 2012, p. 16.

⁴ De pildă, în SUA veniturile mari din fructificarea capitalului beneficiază de tot felul de „portite” (*loopholes*, precum *carried interest*) care fac ca taxarea să fie mult inferioară (în jur de 15%) față de cea aplicată veniturilor clasei mijlocii. Mulți dintre cei cu averi considerabile își plasează resursele în paradisuri fiscale, sustrăgându-se de la obligația lor civică (să ne gândim că ei sunt consumatori de bunuri publice acolo unde sunt rezidenți).

⁵ Se vorbește de un „sindrom chinezesc” care ar afecta mai ales lucrătorii din industrie (Christa Freeland, „US workers pay as jobs go global”, *International Herald Tribune*, 3 februarie 2012).

⁶ Robert Lieberman, „Why the rich are getting richer”, *Foreign Affairs*, ianuarie 2011.

Lisabona. În Marea Britanie, guvernul condus de David Cameron decide înființarea unor universități tehnice axate pe știință și tehnologie, studii doctorale. Dacă „corectarea” politicilor publice, în sensul revigorării industriale a producției, nu va avea succes, este de anticipat o accentuare a protecționismului în nu puține țări industrializate, în UE.

Este un reflex al unora să considere că influența nefastă a grupurilor de interese se manifestă, ca fenomen structural, numai în economiile emergente (sau subdezvoltate), despre care se presupune că nu au instituții solide și mecanisme de control reciproc instituționalizat (*checks and balances*). Criza din acești ani dovedește că țările industrializate, cu economii mature, nu sunt imune la sindromul de captură a politicii publice, a statului. Aforismul lordului Acton, „puterea absolută corupe în mod absolut”, este valabil și pentru ele. Statutul privilegiat pe care îl are industria financiară în angrenajul economic actual dovedește această stare de fapt; finanțele extrag o rentă necuvenită de la restul economiei, au creat riscuri sistemice mari; finanțele nereglementate au funcție de destabilizator intern în economiile moderne. Din acest punct de vedere, analiza lui Hyman Minsky este relevantă¹. Criza a obligat guvernele să salveze entități financiare mari și a afectat negativ coeziunea socială prin accentuarea sentimentului că lucrurile sunt croite rău. Și cum ar putea fi altfel când pierderile unor organizații private sunt socializate (din rațiuni de risc sistemic), în mod repetat, în timp ce veniturile multor cetățeni se erodează.

În captura politicii publice, cu efecte asupra mersului economiei, găsim o explicație pentru impasul politicii, ca proces (*politics*), în țări dezvoltate. Neîncrederea în guverne, de-a lungul spectrului politic, grăiește și ea în acest sens. *Tea Party*, în SUA, și unele agregări politice similare în Europa acuză și recuză guvernele pentru că nu s-au opus ca *big business* (grupurile de afaceri mari) să abuzeze de pozițiile dominante pe piața. La stânga spectrului politic, resentimentele sunt amplificate de ceea ce este perceput ca incapacitatea *establishment*-ului de a formula politici care să nu favorizeze cercurile de afaceri în dauna salariaților. Se observă aici un numitor comun, deși punctele de pornire sunt diametral opuse, fiindcă unii doresc un stat minimal, iar alții un stat mai puternic. Numitorul comun este dat de abuzul de putere pe care grupurile de afaceri mari îl exercită în economie și politică – prin influențarea deseori neîngrădită, în mod efectiv, a politicilor publice. Și unii, și alții vor o democratizare a procesului de decizie, guverne mai aproape de interesele cetățenilor. Dar aceste interese diferă în funcție de înclinațiile ideologice sau statutul social și economic.

Sindromul *too big to fail* („prea mari pentru a eșua”) arată cât de viciate sunt piețele financiare și ce riscuri aduc în economie și în funcționarea democrației. Otmar Issing, fost economist-șef al Băncii Centrale Europene, remarcă și el că acest sindrom subminează încrederea în economia de piață². Trebuie spus că Issing este un cunoscut

¹ Hyman Minsky, *Stabilizing an Unstable Economy*, McGraw-Hill, New York, 2008 (ed. I, 1986).

² Otmar Issing, „Too big to fail undermines the free market faith”, *Financial Times*, 20 ianuarie 2011. Pe aceeași linie este și Simon Johnson, fost economist-șef al FMI (Simon Johnson, James Kwak, *13 Bankers. The Wall Street takeover and the next financial meltdown*, Pantheon Books, New York, 2010; ed. rom.: *13 bancheri. Dominația Wall Streetului și următorul colaps financiar*, Polirom, Iași, în curs de apariție).

promotor al *Ordnungspolitik*, care îmbină piața liberă cu regulile stricte și care a stat la baza succesului economic al Germaniei după al Doilea Război Mondial. Altfel spus, chiar dacă ești un partizan al dreptei, într-o democrație nu poți închide ochii la pervertirea piețelor indusă de concentrarea puterii economice și „capturarea” mecanismelor decizionale. O asemenea evoluție s-a produs în Marea Britanie prin *Big Bang*-ul din industria financiară, în 1986, sau în SUA, prin dereglementarea reprezentată de abolirea Glass-Steagall Act, în 1999, și a altor acte normative.

Trăim criza unui tip de capitalism care merge dincolo de fenomenologia specifică mișcării ciclice a economiei de piață, cu suișuri și coborâșuri inerente, uneori de amploare. Criza din țările industrializate este legată de suprafinanciarizare, subestimarea nevoii de coeziune socială, pierderea compasului moral în lumea afacerilor (criza se vede în toate compartimentele societății, inclusiv cadrul Bisericii), neglijarea problemelor ecologice¹, aroganța în relațiile internaționale și zelul mesianic în promovarea unui model ca „mântuire” de orice problemă socială, oriunde în lume. Această criză este accentuată de redistribuirea puterii economice în spațiul global. Realitatea dovedește simplitatea viziunii de tip „Sfârșitul Istoriei”².

Criza unui tip de capitalism

Europa și SUA sunt frământate de criză și de o perspectivă cenușie a creșterii economice, pentru ani de zile. Potrivit unui scenariu negativ, se poate intra într-o lungă perioadă de stagnare, de „japonizare” a dinamicii economice, așa cum s-a întâmplat cu arhipelagul nipon după criza din anii '90 ai secolului trecut. Criza financiară actuală a readus în dezbatere chestiunea „instabilității”; veche în literatura economică, ea este un laitmotiv pentru cei care blamează capitalismul și o temă de analiză pentru economiștii, marxiști și nemarxiști, care examinează mișcarea ciclică a economiei. Aici plasăm disputa între cei care pledează pentru intervenția publică în economie și cei care sunt adepții regulilor (*rules*) de intervenție minimă. Această dezbatere a dominat lumea academică și a politicilor publice după *Marea Depresiune* din secolul trecut, fiind însoțită de alternanțe la „putere”, în funcție de mersul economiilor, erori și excese de politici economice, de relația dintre politică și mediul de afaceri etc. Este însă incorect să contrapunem, într-o formula maniheistă, piețele politicilor publice, reglementărilor. Capitalismul modern are în țesut relația dintre un sector public și unul privat, existența de reglementări. Marea dilemă nu este piață vs nonpiață (stat), ci ce tip de economie de piață (capitalism) este mai performant din punct de vedere economic și social. În același timp, a considera că politicul poate fi abstras din economic/ social este o fantezie, inoperabilă în realitate.

Dincolo de impactul evoluțiilor tehnologice și al globalizării, originea crizei actuale rezidă, după opinia mea, în suprafinanciarizarea unor economii, fenomen care a

¹ Este de notorietate incapacitatea piețelor de a internaliza restricții de ordin ecologic (această miopie se observă și în deficiențele modelelor de echilibru general).

² Francis Fukuyama, *The End of History*, Free Press, New York, 1990. Trebuie spus însă că, în alte scrieri, autorul a revenit asupra acestei viziuni.

avut loc în ultimele decenii, în expansiunea industriei financiare către toate azimuturile¹. Această suprafinancializare (exprimată de ponderea industriei financiare în ansamblul activității economice și mai ales în profituri) a vulnerabilizat economiile în ansamblu și a accentuat dezechilibrele în spațiul global; ea a mărit enorm riscurile sistemice prin interconectivitate (contagiune), complexitate și inovații financiare exotice/toxice². Suprafinancializarea a și deturnat resurse (nu în ultimul rând, *materie cenușie*) de la alte sectoare, considerabil mai productive. Mulți din industria financiară nu asumă nici acum rolul pe care ea l-a jucat în producerea unei crize fără egal după *Marea Depresiune*. Abuzul de securitizare, înșelarea clienților prin distribuirea de produse fără tranzacționare transparentă (fără valoare, practic), goana după profit prin neglijarea riscurilor la nivel micro și macro etc. au transformat mari componente ale industriei financiare într-un veritabil destabilizator intern al economiilor industrializate³. Andrew Haldane, directorul de cercetare la Bank of England, subliniază că robustețea sistemelor economice a avut de suferit⁴. O eminentă în lumea finanțelor, Alexander Lamfalussy, arăta cum abuzul de securitizare și creșterea „sectorului bancar umbră” (*shadow banking sector*), care scapă reglementărilor, fac ca sistemele să fie tot mai fragile, mai vulnerabile⁵. Criza a obligat guvernele să redescopere nevoia de stabilitate financiară.

Deși crizele nu pot fi eliminate, magnitudinea lor poate fi totuși atenuată; funcționarea piețelor financiare poate fi influențată. A considera finanța un dat imuabil este un fals. După marea criză din secolul trecut au fost adoptate măsuri care au îmblânzit piețele financiare, inclusiv la nivel internațional – prin aranjamentele Bretton Woods. Ceea ce s-a considerat a fi o perioadă de prosperitate în ultimele decenii a fost presărată cu episoade severe de criză în America Latină, Asia, Europa (țările scandinave în anii '90), Rusia și chiar în SUA (anii '80), care au coincis cu liberalizarea financiară intensă. Și nu există o evidență empirică solidă care leagă creșterea economică de o anumită structură a intermedierei financiare.

Suprafinancializarea a mărit excesiv dependența unor economii de industria financiară. În Marea Britanie, de pildă, s-a înregistrat un recul puternic al unor sectoare industriale care excelau și care se bazuiau pe cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică. Și aceasta s-a întâmplat exact în perioada de avânt industrial al multor țări asiatice (care au evitat, cât au putut, să aplice prescripțiile rigide ale FMI și ale Băncii Mondiale). În ultimele decenii a avut loc o erodare a bazei industriale a SUA, în timp ce sectorul lor financiar a crescut continuu. Puteau fi atenuate aceste evoluții? Eu cred că da.

¹ Vezi și Nouriel Roubini, Stephen Mihm, *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*, Penguin Books, New York, 2010.

² Aceste aspecte le discut în *Which way goes capitalism* (CEU Press, New York, Budapesta, 2009) și *Capitalismul încotro?* (Polirom, Iași, 2009). A se vedea și analiza mea „Regaining financial stability: Taming financial markets is a must”, *Romanian Journal of Economic Forecasting*, nr. 2, 2011, pp. 142-170.

³ Vezi și Joseph Stiglitz, „Risk and global economic architecture: Why full integration may be undesirable”, *American Economic Review*, mai 2010, pp. 388-393.

⁴ Andrew Haldane, „Rethinking the Financial Network”, Policy Paper, Bank of England, 2009.

⁵ Alexander Lamfalussy, *Financial Crises in Emerging Economies*, Yale University Press, New Haven, 2000.

În numeroase țări, bugetele publice au explodat după izbucnirea crizei, când datoriile private (pierderi ale sectoarelor bancare) au fost preluate la datoria publică. Îndatorarea excesivă a sectorului neguvernamental a accentuat criza în numeroase țări. Sunt de blamat guvernele și băncile centrale că au intervenit pentru a evita topirea sistemului financiar? Eu cred că nu. Lecția *Marii Depresiuni* a fost învățată, cel puțin din acest punct de vedere. Sunt surprins însă de strâmbarea narativului pe care o observ în unele analize. Se menționează programe sociale, sugerându-se că acestea au provocat criza economică. Ca și cum natura intermedierei financiare din ultimele decenii își are originea în programe sociale – ceea ce este un nonsens. După logica celor ce critică intervenția în economie a autorităților publice, nu ar trebui să existe nici bănci centrale. Avem nevoie de revizuirea reglementărilor privind capitalul propriu și lichiditățile băncilor. În același timp, am îndoie că sindromul *too big to fail* poate fi atacat eficient în lipsa unor cerințe de tip Glass-Steagall și chiar a spargerii entităților prea mari.

Există o relație, fie și implicită, între explicarea crizei prin intervenția statului în economie și natura statului. Opinia mea este că această gândire nu distinge între natura socială a statului modern, în democrațiile liberale (dincolo de variantele de model), și excesele și malformațiile sistemelor asistențiale ca necazuri izvorâte din demografie și sclerizarea unor instituții (în accepțiunea lui Mancur Olson¹ și Douglas North²). Este totodată curios ca sistemele de asigurări sociale să se explice prin existența comunismului. În SUA, sistemul asigurărilor sociale a fost inițiat în 1935, ca o consecință a *Marii Depresiuni*. Elemente de asigurări sociale au fost introduse în Germania (Prusia) înainte de 1900. Și ironia face ca economiile europene cele mai performante să fie în țările (Germania, țările scandinave) unde cheltuielile publice dețin cea mai ridicată pondere în PIB. Nici nu trebuie să stabilim o relație mecanică între nivelul cheltuielilor publice și cel al datoriei publice; o economie poate avea un buget public mai mare decât al altora ca pondere în PIB și, în același timp, o datorie publică inferioară. Fiindcă datoria publică depinde de echilibrul bugetar de-a lungul timpului, și nu doar de nivelul cheltuielilor bugetare (adică ignorând nivelul veniturilor bugetare). Această situație este sesizabilă între unele țări din UE. Volumul cheltuielilor publice în PIB exprimă și conținutul unui *contract social* între cetățeni și stat.

Statul providențial trebuie reformat și chiar diminuat; intrăm într-o eră dominată de imperative de frugalitate, cumpătare în consum și gestionarea resurselor. Pe de altă parte, trebuie spus că asigurările sociale nu înseamnă pur și simplu milostenie, solidaritate socială (ca principiu eminent moral) sau captarea bunăvoinței electoratelor; ele fac parte dintr-un mecanism economic și social complicat, ipostaziat și de un contract social, care încearcă să prevină sincopile economice și tensiunile sociale, dar și să asigure șanse egale în societate. Există bunuri publice care ajută însăși economia privată să funcționeze – de pildă, infrastructura de bază. Iar a încerca să privatizezi sistemele de educație și asistență medicală în totalitate mi se pare o întoarcere în preistorie.

¹ Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*, Yale University Press, New Haven, 1982.

² Douglas North, *Structure and Change in Economic History*, Norton, New York, 1981.

Nici competiția cu economiile asiatice în ascensiune rapidă nu implică demantelarea statului cu funcții sociale. Nu întoarcerea în timp, la capitalismul secolului al XIX-lea (cel ilustrat de romanele lui Charles Dickens) este soluția. Este nevoie de o redimensionare a beneficiilor sociale pentru a stabiliza (adesea pentru a reduce) datoriile publice, care afectează dinamica economică. Nivelul salariilor este o problemă majoră acolo unde productivitatea nu este corespunzătoare. Dar tot atât de îngrijorați trebuie să fim de creșterea inegalității veniturilor, de erodarea clasei de mijloc. Instabilitatea socială și politica endemică de tip latino-american sunt explicate și prin polarizarea mare a veniturilor. O „latino-americanizare” a societăților industrializate, din acest punct de vedere, ar fi de rău augur, ar aduce tensiuni sociale acute și o luptă distribuțională intensă.

Se cuvine să ieșim din contrapunerea simplificatoare între stat (să citim „politici publice”) și piețe. Există o literatură solidă privind funcționarea unui sector public eficient și aplicarea de politici publice sănătoase; privind modul în care se poate lupta împotriva corupției, a căutării de rente (*rent-seeking*), a politizării excesive a aparatului public etc. Tot astfel, există o literatură bogată privind funcționarea piețelor, cu imperfecțiuni și externalități, cu eșecuri de coordonare, cu iraționalitate, emoții și cercuri vicioase – mă refer mai cu seamă la piețele financiare. Dar și în cazul altor piețe există preocupare față de abuzul poziției dominante, coluziuni, captură a politicii publice, miopie vizavi de probleme ecologice, relație cu generațiile viitoare. În fine, economiștii lucizi trebuie să fie pregătiți și pentru situațiile extreme, când sunt necesare măsuri extraordinare, ce par a ieși din matricile convenționale. Așa s-a întâmplat în această criză, când băncile centrale au fost obligate să intervină, într-un fel sau altul.

În fine, nu trebuie să neglijăm marea problemă etică. Această criză a socializat pierderi ale privaților (băncilor) și a mărit datoriile publice în condițiile în care polarizarea veniturilor doare economic și social tot mai mult. De aceea, este nevoie de echitate (*fairness*) în distribuția poverii ajustărilor. Altminteri, tensiunile sociale se vor transforma în explozii tot mai greu de controlat. Credința oarbă în echilibrarea piețelor, ca și atașamentul mistic față de etalonul aur au condus la *Marea Depresiune*, cu consecințe ce au favorizat venirea la putere a naziștilor în Germania și al Doilea Război Mondial. Lumea are nevoie de pragmatism, luciditate, de îmblânzirea piețelor financiare. Este aiuritor să vorbim despre un asalt împotriva piețelor din partea guvernelor, în condițiile în care dereglementarea financiară și o paradigmă simplistă ne-au adus în pragul unui dezastru.

Avem nevoie de întoarcerea la rațiune. Ce tip de capitalism vrem? – aceasta este întrebarea!

Criza din zona euro și din UE

Uniunea Monetară (UM) are o mare problemă de *structură*; ea nu este o zonă monetară optimă (*optimal currency area*), întrucât reunește economii care nu sunt suficient de compatibile ca nivel de productivitate, flexibilitate a mișcării factorilor de producție, cicluri de business etc. Fondatorii UM nu aveau ochii închiși în fața hibelor de construcție; mai ales că unele voci autorizate din Europa și din SUA au avertizat asupra pericolelor introducerii monedei unice fără mecanisme și politici adecvate¹. A primat însă politicul în dauna economiei; s-a dorit, mai ales la Paris, o Germanie reunificată fidelă proiectului european postbelic.

Pactul de stabilitate și creștere s-a dorit un substitut la aranjamentele fiscale, dar s-a dovedit a fi defectuos. Și aceasta s-a văzut când „greii” (Germania și Franța) nu l-au respectat. În Uniune a funcționat și o convență a încălcării regulilor, care a permis unor țări ca Grecia să ajungă în situația de acum. *Structura* a avut un rol major în complicarea situației din zona euro. Banca Centrală Europeană (BCE) a practicat o politică monetară de tip *one size fits all*, care a încurajat capitalul să se îndrepte unde era mai puțin abundent; au rezultat multe investiții speculative, o alocare mai puțin bună a resurselor. „Problema greacă” este și problema sectorului bancar european, a neglijențelor și practicilor rele din acest sector. Aceasta ar trebui să spună politicienii la ei acasă. În țările beneficiare de intrări masive de capital s-a și creat iluzia că prosperitatea se obține ușor. *Mutatis mutandis*, același lucru s-a întâmplat în țările nou-intrate în Uniune, între care și România, unde liberalizarea contului de capital s-a făcut prematur.

Este frapantă gruparea țărilor cu mari dificultăți de finanțare și refinanțare, acum, în unități monetare dintre cele mai puțin dezvoltate. Este ca și cum un decalaj de dezvoltare le-a predestinat la dezechilibru. Deși Irlanda și Spania au avut execuții bugetare relativ prudente, îndatorarea lor externă totală a crescut puternic ca urmare a datoriilor sectorului privat. În țări cu deficite externe mari, capitalul a alimentat consumul și, adesea, investițiile în sectoare de bunuri și servicii necomercializabile (*non-tradables*). La fel ca în criza din Asia (1997-1999), a fost subestimată îndatorarea privată, considerându-se că vor avea loc corecții fără neazuri. A operat și clișeul că dezechilibrele în interiorul zonei euro nu contează, că relevante ar fi numai finanțele publice. Această abordare este nepotrivită când statele din zona euro emit propriile obligațiuni pe piețele financiare și când nu există un aranjament de împărțire a poverii în cazul unor eșecuri bancare.

Creșterea salariilor cu devansarea productivității în țările sudice (adică pierderea de competitivitate) poate fi interpretată și prin prisma unui fenomen caracteristic economiilor emergente: nivelul inflației generale este tras în sus de o decorelare între mișcarea salariilor și cea a productivității în sectoarele *non-tradables*². Deoarece sectoarele care exportă, sau care concurează importul, sunt obligate să rămână competitive (nu își pot permite salarii în divorț cu productivitatea). Acest fenomen are relevanță majoră pentru economiile europene (inclusiv România) care au niveluri salariale și de productivitate mult inferioare mediei din UE-27.

¹ O analiză a problemelor din zona euro fac în „Euro-zone crisis and EU governance: Tackling a flawed design and inadequate policy arrangements”, *CASE*, nr. 433, 2012.

² Așa-numitul efect Balassa-Samuelson.

Cauzele adâncirii fracturii în zona euro sunt o lecție pentru țările care ținesc intrarea în zona euro. Fiindcă aceste cauze privesc mecanismele și aranjamentele instituționale ale Uniunii Monetare, nu numai imprudențele bugetare și alte neglijențe în politicile economice naționale. Trebuie observat și că, dintre țările ce nu se află în zona euro, unele sunt mai compatibile structural cu „grupul nordic” decât altele (aceasta se vede și în structura producției)¹. România se aseamănă, în multe privințe, cu „grupul sudic” din UM: un model de creștere economică ce a favorizat investițiile în *non-tradables*; economisire scăzută, deficite externe mari (de două cifre) în anii anteriori crizei și îndatorare externă în creștere a sectorului privat, un nivel de dezvoltare economică inferior. Asemenea caracteristici explică implozia producției după 2008. Deficitele de cont curent, chiar dacă mult diminuate (ajunse la sub 5% din PIB în ultimii ani), persistă, la fel ca și structura deficitară a exportului (valoare adăugată unitară scăzută). Nici nu pot fi întrevăzute modificări radicale de structură a producției în lipsa unei schimbări de model de creștere economică, a reorientării de resurse către sectoare de *tradables*, a unei politici industriale corespunzătoare.

Admițând că UM va rezista, o economie trebuie să fie pregătită pentru a face față presiunilor concurențiale, dispariției unor instrumente de corecție a dezechilibrelor. Economia României are nevoie de convergență reală substanțială înainte de a intra în zona euro. Defectele aranjamentelor structurale din UM sunt recunoscute acum, când se iau măsuri de reformare a guvernancei economice: o mai bună disciplină bugetară, controlul dezechilibrelor în Uniune, reglementarea și supravegherea piețelor financiare etc. Dar aceste reforme nu atacă încă defecte majore ale *structurii*; mă refer la instrumentele de stimulare a convergenței între regiunile (țările) din Uniune și la instrumentele de amortizare a șocurilor asimetrice, inclusiv sub forma unor mecanisme de asigurare prin bugetul UE contra șomajului ridicat, a formării unui buget al zonei euro (finanțat și prin emisiuni de obligațiuni comune)². Adică, dacă prin Pactul Fiscal sunt limitate prerogativele naționale în politicile bugetare (deficitele ca acțiune contraciclică), ele să fie compensate la nivelul Uniunii Monetare de instrumente de intervenție contraciclică, în situația unor șocuri adverse puternice. Dacă nu se va avansa în această direcție, tensiunile vor persista, ca și tendințele centrifuge care pot conduce la fragmentarea sau chiar destrămarea Uniunii. Oricum, este straniu să vezi lideri europeni mergând în „pelerinaj” la Beijing pentru a solicita ajutor pentru țările lor, pentru Uniunea Monetară. Această situație ilustrează cât de mult s-a schimbat lumea în ultimele două decenii³.

Pe acest fir al discuției apare o întrebare tulburătoare: de ce valorile și idealurile nu sunt suficiente pentru a cimentea Uniunea, pentru a o proteja în fața unor dinamici

¹ Th. Becker, D. Dăianu, Z. Darvas, V. Gligorov, M. Landesmann, P. Petrovic, J. Pisani Ferry, D. Rosati, A. Sapir, B. Weder di Mauro, *Whither growth in Central and Eastern Europe? Policy lessons for an integrated Europe*, Bruegel, Bruxelles, 2010.

² SUA, ca uniune monetară, oferă lecții interesante țărilor din zona euro (vezi în acest sens C. Randal Henning și Martin Kessler, *Fiscal Federalism: US History for architects of Europe's fiscal union*, Bruegel Essays and Lectures Series, Bruxelles, 2012.

³ Se poate face observația că la cât de bogată este Europa (țările din zona euro în ansamblu), nu ar trebui să facă apel la ajutor extern. Un reper ar fi că zona euro are o balanță de cont curent echilibrată (în special datorită Germaniei) și o datorie publică inferioară celei a SUA. Necazul este însă că există discrepanțe mari între țări în privința competitivității (reflectate de balanțele externe) și zona euro nu are mecanisme și politici adecvate pentru o uniune monetară.

centrifuge, împotriva derapajelor de la democrație? Înclin să cred că valorile, deși au forță intrinsecă, pot fi învinse când vremurile devin apăsătoare, când disperarea cuprinde mase întregi de oameni. Președintele american Woodrow Wilson a pledat pentru o Europă a păcii și prosperității după Primul Război Mondial. După acea experiență atroce era greu să se creadă în posibilitatea venirii alteia, după câteva decenii. John Maynard Keynes, unul dintre cei mai influenți economiști ai secolului trecut, într-un eseu în același timp lucid și profetic, a avertizat asupra efectelor unor aranjamente postbelice care împingeau țările (Germania în special) spre mizerie de masă, în brațele unor grupări extremiste¹. Rivalitățile de pe Bătrânul Continent și politicile mioape (inclusiv „cătușele”² regimului etalon aur) au condus la o nouă tragedie³. Jean Monnet, Robert Schuman și alți părinți fondatori ai Uniunii au mizat pe instituții comune și valori (pe un spirit umanist, european) în inițierea proiectului european. Criza de acum este cel mai mare test pe care îl are de trecut Uniunea de la apariția sa. Să sperăm că, în anii ce vin, vor fi evitate dinamicile infernale în Europa. Și mai este ceva: chiar dacă valorile morale și umanismul au forță intrinsecă, chiar dacă buna-credință a multor cetățeni este prezentă în viața publică, democrația trebuie îngrijită zi de zi; ea este ca o floare ce are nevoie de căldură, soare, „apă vie”. Cu ultima sintagmă am în vedere conduita civică și a celor mandatați să guverneze în interes public.

România încotro?

Asiaticii au înțeles poate cel mai bine, după criza din 1997-1999, că sistemul financiar dereglementat promovat de Wall Street și *City*-ul londonez devenise un destabilizator puternic; au înțeles că este bine ca politica de curs să nu tolereze o apreciere reală a monedelor naționale, pentru a se câștiga pe două planuri: construcția de avantaje comparative și acumularea de rezerve valutare ca tampon față de fluxurile de capital volatile. Globalizarea a jucat un renga historic țărilor industrializate vestice, dintre care unele au uitat de politicile industriale și au mizat excesiv pe sectorul financiar⁴. Criza

a impus o constatare privind noua geografie economică: economiile emergente au ajuns să finanțeze țările bogate: capitalul circulă „de la vale spre deal” (*uphill*)!

¹ John Maynard Keynes, „The Economic Consequences of the Peace of Versailles”, Skyhorse Publishing, New York, 2007 (prima ediție 1919). În prefața la această ediție, Paul Volcker, fost șef al Fed-ului (Banca Centrală a SUA), arată că pledoaria lui Keynes pentru realism în politicile economice și aranjamentele internaționale a inspirat acordurile de după al Doilea Război Mondial, inclusiv Planul Marshall.

² Așa cum le-a descris Barry Eichengreen în *The Golden Fetters*, Oxford University Press, Oxford, 1992.

³ O excelentă frescă a acelei perioade în privința relațiilor dintre principalele bănci centrale în contextul regimului etalon aur face Liaquat Ahamed în *Lords of Finance. The Bankers Who Broke the World*, Random House, Londra, 2010.

⁴ Paul Samuelson, economist de marcă al secolului trecut și artizan al *sintezei neoclasice*, a subliniat efectele nefaste pentru țările industrializate ale unei globalizări care nu ține cont de mari diferențe în costul forței de muncă și când transferul tehnologic este intens („Where Ricardo and Mill rebut and confirm arguments of mainstream economists supporting globalization”, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 18, nr. 3, 2004, pp. 135-147). Și Larry Summers, fost secretar al Trezoreriei în administrația Clinton, s-a referit la această chestiune, la erodarea clasei de mijloc, în „The Global Middle Cries Out for Reassurance”, *Financial Times*, 30 octombrie 2006.

De decenii, ratele de economisire brută în Asia se situează peste 35% și ajung uneori la 50% din PIB¹. În țările europene cu economie matură, ele au fost, în general, de cca 21-22%, ajungând, în unele cazuri, la 25-26% din PIB. În țările nou-intrate în UE (*New Member States* – NMSs), ratele de economisire au fost, în medie, mai mici decât în economiile mature – probabil și ca urmare a importului mare de capital, care a permis un consum în expansiune rapidă. NMSs, inclusiv România, au avut un model de creștere economică parcă în divorț cu lecțiile ultimelor două decenii, caracterizat de: riscurile deschiderii depline a economiei (liberalizarea totală a contului de capital), îndatorării externe accentuate, renunțării la unele elemente de politică industrială, prezenței covârșitoare pe piețele bancare locale a grupurilor străine. Trebuie spus însă că aceste trăsături au fost determinate, în mare măsură, de regulile jocului în UE. Rezultanta a fost o creștere economică rapidă în deceniul care a precedat criza, dar însoțită de dezechilibre externe mari. Piața unică și regulile jocului din Uniune au transformat economiile mici și de talie mijlocie din Europa Centrală în „anexe” (*hinterland*) ale economiilor mari din UE. Acest statut nu este inedit, fiind inevitabil ca entități mici să graviteze în jurul celor mari. Întrebarea-cheie este dacă mersul economiei europene, în ansamblu, are o perspectivă favorabilă în noua configurație a economiei globale. O problemă nu mai puțin importantă este dacă decalajele din interiorul UE pot fi atenuate în condițiile regulilor de acum ale jocului. Fractura din zona euro, „mezzogiornificarea” țărilor sudice, este elocventă².

Neapartenența la zona euro se dovedește un beneficiu în circumstanțele crizei actuale. Dar acest spațiu de politică (ca *policy*) autonomă nu este suficient pentru a surmonta decalajele economice.

UE a adus beneficii indiscutabile României: a forțat modernizarea instituțională, chiar dacă, uneori, avem sentimentul că forma este lipsită de fond; a adus primenire economică, investiții, dar aici plusurile se amestecă cu neajunsurile. Capitalul autohton este firav, au proliferat pozițiile dominante pe piață, alocarea resurselor nu susține dezvoltarea durabilă. România a exportat masiv forță de muncă, inclusiv persoane cu înaltă calificare. Dezechilibrele externe au fost tot mai mari până în 2008. S-ar spune că nu este o problemă atât timp cât economisirea importată merge în investiții de înaltă productivitate. Dar orientarea lor nu a fost axată pe bunuri exportabile și importabile, conducând la vulnerabilități majore. Formarea brută a capitalului a depășit 30% din PIB, dar structura sa a fost deficitară. Cât de înșelătoare pot fi cifrele se observă din ponderea investițiilor publice în PIB: în perioada 2005-2008, ea a fost de peste 5% din PIB în România, față de peste 4% în Polonia, în jur de 5% în Cehia sau între 3 și 5% în Ungaria. Dar cifra pentru România nu s-a materializat nici pe departe în infrastructura mare, adică autostrăzi, căi ferate, complexe portuare, sisteme de irigații, lucrări funciare etc.

Ce este de făcut? Absorbția fondurilor europene poate fi un instrument forte de modernizare, dacă aduce, anual, un supliment de resurse de cel puțin 4% din PIB, dacă ajută dezvoltarea infrastructurii, dacă favorizează modernizarea administrației publice diminuând risipa și deturnarea banului public. Veniturile fiscale pot fi mărite

¹ Poate și fiindcă nu beneficiază de sisteme asistențiale extinse, ca în Europa.

² Anticipată ca fenomen de Paul Krugman în *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge, 1991, p. 80.

substanțial, având în vedere gradul scăzut de colectare (29% din PIB față de media de 34% în NMSs). Trebuie să stimulăm economisirea internă. O lecție a crizei constă în faptul că este bine ca investițiile autohtone să se bazeze mai mult pe resursele locale. Politica publică din România nu a încurajat economisirea internă; măsurile luate, inclusiv cota unică, au stimulat mai degrabă consumul. Trebuie să fie modificată fiscalitatea, inclusiv prin practicarea de deductibilități, pentru a impulsiona economisirea. Cota unică nu trebuie să fie privită ca un dat veșnic în politica fiscală; rațiuni economice și sociale pot impune modificarea regimului. Atragerea de investiții străine din zone non-UE are sens. Pot fi mărite considerabil redevențele din exploatarea resurselor naturale (petrol, gaze, aur, argint, cupru, ape minerale etc.). Statul nu trebuie să mai înstrăineze resursele naturale, ci să atragă participatii străine la exploatarea lor. Managementul companiilor de stat din domeniul energetic trebuie reformat. Lupta împotriva risipei banului public trebuie să fie fără menajamente.

Mixul de politică macro nu trebuie să repete o eroare majoră din anii trecuți, când s-a tolerat aprecierea puternică a leului. Aprecierea leului a stimulat consumul excesiv și alocarea defectuoasă (speculativă) a resurselor. Este bine să avem o prezență întărită a capitalului autohton în sectorul bancar. Trebuie luate măsuri suplimentare pentru descurajarea creditării în valută. Astfel, s-ar mări spațiul de manevră pentru o politică monetară și de curs pusă în slujba dezvoltării economice. Și facilitățile fiscale pot fi practicate în domenii de vârf, mai ales dacă resursele bugetului public o permit. Fiscalizarea agriculturii și o colectare mai bună ar aduce importante resurse suplimentare la bugetul public. Să căutăm să reînnoim legăturile comerciale cu țările din afara UE: avem nevoie de o adevărată ofensivă în acest domeniu.

În cadrul instituțiilor UE trebuie să promovăm idei care să țină cont de realitate, nu de catehism. România trebuie să urmărească (împreună cu alte NMSs) politici care ajută la surmontarea decalajelor economice.

Agricultura poate fi o veritabilă mină de aur, având în vedere suprafața și calitatea pământului cultivabil de la noi, riscurile ecologice și criza alimentară din lume. Statul trebuie să se implice direct în formarea unei logistici/infrastructuri în domeniul colectării și depozitării producției, în încurajarea industriei alimentare (inclusiv prin utilizarea de fonduri UE).

Trebuie să oprim deteriorarea calității învățământului, educației. Trebuie găsit filonul din educație care pune accent pe matematică, fizică, biologie, inginerie. Acest efort trebuie combinat cu cel de valorificare a competențelor existente în centrele universitare mari – Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, București; există resurse importante pentru dezvoltarea de „mănușuri” (clustere) de activități în domenii de vârf.

Nu în cele din urmă, trebuie să se înțeleagă importanța cimentului social, a coeziunii sociale în construcția actului de guvernare. Respectul față de cetățean, compasiunea sunt esențiale pentru a proteja contractul social într-un stat democratic, pentru a nu expulza circuitele solidarității din angrenajul societății. Nici nu poți cere sacrificii cetățenilor dacă ai un limbaj dublu: una zici și alta faci (prin clientelism politic și corupție).

Criza a redus, probabil, potențialul de creștere economică durabilă al României cu câteva procente, la cca 2,5-3% (de la 5-5,5%). Cu împlinirea unor deziderate precum cele expuse mai sus (inclusiv absorbția de fonduri europene), am putea reveni la un potențial

de creștere de peste 4% anual. Nu este o rată impresionantă, dar ea poate reduce decalajele importante înăuntrul UE.

Ce capitalism vrem este întrebarea

Economia de piață are virtuți incontestabile. Mă refer nu atât la alocarea resurselor, de care depinde calculația costurilor și beneficiilor (alocarea determină prețuri care egalizează cererea și oferta), sau la mișcarea prețurilor, a câștigurilor, care aduc fericire unora și necazuri altora, cât mai cu seamă am în vedere spiritul întreprinzător, care dă măsura progresului actual și potențial într-o societate. Fără cei care realizează străpungeri, care scot mersul afacerilor din canoane și rutină, ritmul progresului ar fi mult încetinit.

Dar lumea economică nu trebuie judecată cu o logică binară, supersimplificatoare: capitalism *vs* socialism. De aici ar rezulta o inferență cvasiautomată. Ca tot ce ține de capitalism, bun și rău este de acceptat fără discuție. Sunt câteva probleme cu această logică. Astfel, ceea ce numim capitalism ființează într-o varietate semnificativă. A doua problemă este de înțelegere a funcționării piețelor, cu imperfecțiuni și externalități, cu apariția de „echilibre rele”. De aici decurg implicații pentru politica publică. Ca să nu mai subliniez nevoia de bunuri publice (avem nevoie de un sector public). În fine, există o problemă a dinamicii capitalismului, în sensul înțelegerii legăturii dintre raționalitate, *alias* capacitatea de a învăța, și viața organizațională sau politicile economice.

Marea întrebare este, în opinia mea, alta: ce tip de capitalism dorim? Intrarea în Uniune nu oferă un răspuns automat la această întrebare. Mai ales că UE se confruntă cu dileme și probleme existențiale. Poate fi reformat statul asistențial, astfel încât modelul de capitalism civilizată să fie preservat? Poate fi asigurată competitivitatea Uniunii (deci nu numai a Germaniei sau a câtorva țări din arcul nordic) în condițiile în care progresul economic al Asiei pare de neoprit? Fiindcă, potrivit unor teze, forța propulsivă a setului actual de tehnologii nu ar putea asigura o creștere economică durabilă în Vest, care să permită gestionarea datoriilor publice fără măsuri de austeritate¹. Și dacă avem în vedere analizele ce spun că trecerea datoriilor publice peste un prag de 90-100% din PIB ar amputa din potențialul de creștere economică², deslușim temeiul pentru care unele guverne se opun măsurilor de susținere a cererii agregate. Dar intervin aici două contraargumente, în opinia mea. Se aplică regula „pragului” datoriei publice și în perioade excepționale? Și cum se aplică o asemenea regulă într-o uniune monetară care are aranjamente instituționale și de politici defectuoase și unde *gap*-urile de competitivitate sunt mari? Deci pot fi atenuate decalajele în zona euro și în Uniune, astfel încât tensiunile dintre țările membre să se estompeze? Poate fi reformată structura de guvernare a zonei euro pe calapodul modelelor de uniune monetară care sunt viabile (SUA, Canada etc.)? Poate fi oprită erodarea clasei de mijloc, care slăbește baza socială a democrației? Sunt liderii politici capabili să reinjecteze proiectul european cu adrenalina optimismului?

¹ Raghuram Rajan, „A Crisis in Two Narratives”, *Project-Syndicate*, 27 ianuarie 2012.

² Carmen Reinhart și Kenneth Rogoff, *op. cit.*

Europesimismul provocat de criza actuală este mai profund decât alte valuri de „depresie” din istoria Uniunii Europene¹. Așa cum am subliniat, cu decenii în urmă competiția globală era definită esențialmente de rivalitatea dintre SUA și țările vest-europene. Acum este altfel, odată cu apariția puterilor globale emergente (China, India, Brazilia)². În plus, financiarizarea a vulnerabilizat Vestul. În ultimul deceniu al secolului trecut, liderii europeni și președintele american Bill Clinton au promovat „A treia cale” (*The Third Way*)³, prin care se dorea adaptarea modelului capitalismului din țările industrializate la provocările globalizării, ale noilor tehnologii. În opinia mea, marea carență a acestei viziuni este că s-a mizat pe industria financiară și a fost neglijată importanța menținerii unei baze de producție industrială solidă acasă. Drept este că această încercare a fost mai prezentă în țările anglo-saxone (SUA și Marea Britanie). Modelul „continental” al Germaniei își arată acum superioritatea. Dar poate fi extinsă experiența germană în interiorul UE?

Slăbirea economică a Vestului modifică parametrii de bază în geopolitica globală. Fiindcă are impact asupra competiției pentru controlul de resurse epuizabile, pentru influența în organizații internaționale. Nu în cele din urmă, pentru că mărește supra-solicitarea⁴ țărilor care au interese și politici globale.

Pentru a fi susținut de cât mai mulți indivizi, capitalismul are nevoie de spirit etic. Căutarea profitului impune logica sa implacabilă, iar fără eficiență nu se poate progresa. Dar a fi dispus să vinzi și să cumperi aproape orice, inclusiv sufletul, nu are nimic de-a face cu binele; când tot mai mulți procedează astfel, când sentimentele de *rușine* și *vinovăție* ies din matricea comportamentului în societate, o față hidoasă își arată colții. Pactul faustic face parte din registrul de gândire și din conduita omului, dar este un mare rău când el caracterizează comportamentul de masă. Amintesc că, alături de *Avuția națiunilor*, Adam Smith a scris și *Teoria sentimentelor morale* (el a fost, de altfel, profesor de științe morale la Universitatea din Glasgow); că Max Weber a pus în relație capitalismul și etica protestantă. Eu prefer capitalismul lui Bill Gates și Steve Jobs celui reprezentat de un Ivan Boesky, Michael Milken, Kenneth Lay (Mr. Enron) sau de alți exponenți ai capitalismului de tip *casino*, fără scrupule și morală.

¹ În anii '60 și '70 ai secolului trecut exista teama față de multinaționalele americane (vezi și J.J. Servan Schreiber, *Le Défi Américain*, Denoel, Paris, 1967). Mai târziu s-a vorbit de o competiție între modelul anglo-saxon și cel „continental” (Michel Albert, *Capitalism vs Capitalism*, Four Walls Eight Windows, New York, 1993).

² Pentru modul în care asiaticii percep astăzi Europa, a se vedea analiza lui Kishore Mahbubani, decanul Școlii de Politici Publice din Singapore, *The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East*, Public Affairs, New York, 2008; el este una dintre cele mai ascultate voci din Asia în circuitul internațional de conferințe.

³ „Guru” în lumea academică fiind sociologul britanic Anthony Giddens (*The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998; ed. rom.: *A treia cale*, trad. de Cătălin Constantinescu, Polirom, Iași, 2001); el a și fost consilier al lui Tony Blair.

⁴ Ceea ce Paul Kennedy a numit, în cazul SUA, *overstretch* (*The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Yale University Press, New Haven, 1988; ed. rom.: *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, trad. de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, Polirom, Iași, 2011). Într-o lucrare din anii '90, examinând rivalitatea pe piețe între SUA, Europa, de o parte, și țări din Asia, am utilizat conceptul de „vitalitate economică” (D. Dăianu, *Economic Vitality and Viability. A Dual Challenge for European Security*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1996).

Criza de acum arată că buna guvernare (*good governance*) intră pe agenda publică în SUA și Europa. O politică publică lucidă, responsabilă, înseamnă să te ocupi de părți mai puțin bune ale funcționării piețelor. Industria financiară trebuie redimensionată și readusă într-o matcă a serviciului pentru restul economiei. Stabilitatea financiară se impune ca un obiectiv major al politicilor publice (al băncilor centrale). Așa s-a făcut după *Marea Depresiune*, când s-a introdus legislația Glass-Steagall. Aspectele de coeziune socială, de ocupare a forței de muncă nu trebuie neglijate de guverne, întrucât echilibrele rele pot aduce instabilitate economică și socială. Întreprinderile au nevoie de un management care să fie mai puțin obsedat de perspectiva imediată și mai responsabil din punct de vedere societal. Relațiile industriale (modelul economic) din Germania și țările scandinave sunt o pildă pentru alte țări europene. Este necesară o legislație antitrust severă, care să pedepsească abuzurile monopolurilor, indiferent de sectorul economic (deci și industria financiară, energie). *Bunurile publice* nu trebuie sacrificate orbește, de dragul consolidării fiscale; nu orice trebuie să fie privatizat. Este nevoie de asigurarea bunurilor publice la nivel global (inclusiv cele de ordin ecologic) și îmblânzirea piețelor financiare¹.

Într-o lume atât de frământată și cu o perspectivă, pe continentul european, încetoșată, România trebuie să găsească resorturi interne pentru a apăra achizițiile democrației și pentru a trece cu daune limitate prin această criză. Sunt necesare eforturi de reformare a statului; reforme inteligente în domeniul învățământului și sănătății, care să aibă susținere populară și sprijin intelectual/civic cât mai larg. Trebuie dusă o luptă fără menajamente împotriva corupției, risipei banului public, mai ales că anii ce vin vor fi dominați de cumpătare, fie și impusă. Este nevoie de *respect* față de cetățean, care se validează printr-o împărțire echitabilă a poverii induse de austeritate. Compasiunea, capitalul social, solidaritatea nu sunt concepte care, într-o democrație, aparțin unei anumite filosofii politice; ele o definesc.

Ca să tragem linie, marea întrebare este cum poate fi „reparat” capitalismul în lumea industrializată pornind de la preceptul că un sistem economic liber nu poate funcționa fără piețe, că fără libertate economică nu avem creație, dezvoltare, democrație². Dar economia liberă poate fi mai bună sau mai rea; este nevoie de un sector public, de reglementări care să țină cont de imperfecțiunile piețelor, de imperative de ordin social și ecologic. Reinventarea capitalismului devine o problemă de meditație, interogație sociologică și politologică nu atât pentru mediul academic, cât mai ales pentru cei care guvernează în democrație. Dacă nu vor fi găsite răspunsuri politice care să liniștească cetățenii, anomiiile vor prolifera, tentația autoritaristă va câștiga, strigoi ai trecutului vor reînvia, libertățile civice, democrația ar pierde³.

¹ Vezi și Martin Wolf, „Seven ways to fix the system’s flaws”, *Financial Times*, 23 ianuarie 2012.

² *The Economist* din 21 ianuarie 2012 examinează capitalismul de stat în economii emergente.

³ Când Robert Kaplan a scris despre „Anarhia care vine” acum mai bine de un deceniu, nu a avut în vedere o criză precum cea de acum și dificultățile cu care se confruntă procesul politic în SUA și Europa (*The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post Cold War*, Random House, New York, 2000).